

Jerzy MIZGALSKI

Tożsamość polityczna partii/ugrupowania politycznego w lokalnej przestrzeni politycznej

Mobilność polityczna społeczności lokalnych determinowana jest wzrostem partycypacji tych społeczności w procesach decyzyjnych. Ten istotny element zmian ustrojowych wpływa bezpośrednio na zmianę roli i funkcji partii i ugrupowań politycznych działających w środowiskach lokalnych. W upodmiotowionej społeczności lokalnej odradza się patriotyzm. Wyraża się on często wzrostem inicjatyw skierowanych na proces modernizacji i poprawę warunków życia. Wzrasta zaznaczenie polityki gmin, miast i metropolii w rozwoju społeczno-ekonomicznym państwa. W procesie tym niebagatelną rolę odgrywają także regiony i polityka regionalna.

Miasto, dzielnica, wieś są tą przestrzenią, w której mieszkańcy przeżywają swoją codzienność, wiążą z nią swoje losy życiowe i z którą się identyfikują. Mówiąc o „zakorzenieniu”, mamy najczęściej na uwadze wielopokoleniowe związki z określoną miejscowością, posiadanie w niej własnego mieszkania czy domu. W mniejszym stopniu uwzględniamy emocjonalne związki, jakie rodzą się w trakcie uczestnictwa w lokalnym życiu społecznym. Inspiracja lub/i udział w inicjatywach na rzecz poprawy warunków życia, np.: budowa wodociągu, chodnika, twardej nawierzchni ulicy, placu zabaw dla dzieci, kościoła itp. – przekładają się na konkretne działania, z których korzysta określona wspólnota mieszkańców. Wytworzone w trakcie codziennych bezpośrednich interakcji więzi społeczne, jak i wspólne interesy mieszkańców, artykułują się w konkretnych działaniach. Społeczna akceptacja efektów tych działań pobudza oddolną aktywność i inicjatywę obywatelską. Inicjatorzy i ich uczestnicy nie pozostają anonimowymi w swoim środowisku. Ich postawy i dokonania stają się realnym bytem.

Problematyka samorządu terytorialnego stanowi od dawna przedmiot zainteresowania historyków, prawników, ekonomistów, filozofów, historyków, socjo-

logów i psychologów¹. Wskazują oni na istotne znaczenie samoorganizacji społeczeństwa w celu podniesienia jakości życia tychże wspólnot. Owa samoorganizacja postrzegana jest poprzez aktywność lokalnych ruchów społecznych, organizacji pozarządowych, grup interesu czy partii politycznych i ich współpracy z samorządem. Stanisław Wójcik zwrócił uwagę na wynikającą z badań socjologicznych i politologicznych dychotomiczność ocen dotyczących funkcjonowania samorządu terytorialnego. Z jednej strony stwierdza, że instytucja samorządu pobudza lokalną przedsiębiorczość, wpływa na prowadzenie dobrej polityki inwestycyjnej oraz nawiązywanie kontaktów zagranicznych. Z drugiej strony w wypowiedziach zwykłych ludzi, niektórych polityków i samorządowców ocena działalności samorządów jest bardziej krytyczna. Opinię społeczną bulwersują opisy rozległych afer, korupcji i nieudolność wielu radnych i urzędników². Można zatem powiedzieć, że w tych przypadkach oczekiwania związane z rozwiązaniami ustrojowymi mijają się często ze stosowaną praktyką. Na społeczną ocenę instytucji samorządowych wpływają bezpośrednio postawy zarówno poli-

¹ Na ten temat między innymi pisali: A. Ajnenkiel, *Administracja w Polsce. Zarys historyczny*, Warszawa 1975; M. Stahl, *Poszukiwania modelu władzy i administracji lokalnej w Polsce*, Łódź 1989; *Wójt bliższy niż premier*, „Wspólnota” 1990, nr 22; *Samorząd terytorialny i rozwój lokalny*, red. A. Piekara, Z. Niewiadomski, Warszawa 1992; *Oblicza decentralizmu*, red. J. Iwanek, Katowice 1996; *Samorząd terytorialny w Polsce i w Europie*, red. M. Obrębski, Wrocław 1996; M. Chmaj, *Państwo, ustrój, samorząd terytorialny*, Lublin 1997; A. Agoposzowicz, Z. Gilowska, *Ustawa o samorządzie terytorialnym. Komentarz*, Warszawa 1997; D.L. Seiler, J. Wódz, K. Wódz, *O reprezentacji politycznej na szczeblu lokalnym*, Katowice 1997; *Władza polityczna. Koncepcje i ujęcie zjawiska*, red. S. Wróbel, Katowice 1997; *Władze lokalne w Europie Środkowej i Wschodniej*, red. M. Barański, Katowice 1998; B. Dolnicki, *Samorząd terytorialny – zagadnienia ustrojowe*, Kraków 1999; W. Siemiński, *Współzarządzanie gminą. Rada i zarząd gminy we wspólnocie samorządowej*, Zielona Góra 1999; S. Wójcik, *Samorząd terytorialny w Polsce w XX wieku. Myśl samorządowa historia i współczesność*, Lublin 1999; K. Byjoch, J. Sulmierski, J.P. Tarno, *Samorząd terytorialny po reformie ustrojowej państwa*, Warszawa 2000; B. Dolnicki, *Samorząd terytorialny*, Zakamycze 2001; Z. Leoński, *Samorząd terytorialny w RP*, Warszawa 2001; I. Lewandowska-Malec, *Ustrój samorządu terytorialnego III Rzeczypospolitej*, Kraków 2001; A. Michalak, *Lokalni wyborcy samorządowi. Socjologiczne studium politycznych reprezentacji zachowań wyborczych*, Szczecin 2001; T. Wrona, *Rodzina, wspólnota lokalna, ojczyzna, z Tadeuszem Wroną rozmawia Jarosław Kapsa*, Częstochowa 2001; A.K. Piasecki, *Władza w samorządzie terytorialnym III RP*, Zielona Góra 2002; R. Szwed, *Samorządowa Rzeczpospolita 1918–1939*, Częstochowa 2002; H. Izdebski, *Samorząd terytorialny. Podstawy ustroju i działalności*, Warszawa 2004; M. Jędrzejczyk, *Wyborcze doświadczenia*, „Wspólnota” 2004 nr 1; J. Wódz, *Aktywność społeczna na poziomie lokalnym – samorząd lokalny a polityka*, [w:] *Teorie wspólnotowe a praktyka społeczna. Obywatelskość, polityka, lokalność*, red. A. Gawkowska, P. Gliński, A. Kościański, Warszawa 2005; A.K. Piasecki, *Model przywództwa, wymiar lokalny, krajowy, międzynarodowy*, [w:] *Przywództwo lokalne a kształtowanie demokracji partycypacyjnej*, red. S. Michałowski, K. Kuć-Czajkowska, Lublin 2008; A.K. Piasecki, *Menadżer i polityk. Wójt, burmistrz, prezydent miasta*, Kraków 2006; *Dylematy współczesnej demokracji*, red. S. Wróbel, Toruń 2011.

² S. Wójcik, *Źródła filozoficzne współczesnego samorządu*, [w:] *Model przywództwa, wymiar lokalny, krajowy, międzynarodowy*, red. A.K. Piasecki, Kraków 2006, s. 403.

tyków, jak i ugrupowań czy partii politycznych działających w środowisku lokalnym. W lokalnych przestrzeniach politycznych presja społeczna silniej oddziałuje na zachowania polityków, którzy zabiegając o elektorat, muszą się liczyć z oceną tegoż elektoratu ich zachowań, postaw, działalności i dokonań.

Tożsamość polityczna

Spółeczeństwo obywatelskie osiąga swój poziom demokratyzacji życia nie tylko przez ustrojowe akty normatywne, ale także przez upodmiotowienie obywateli – czyli stworzenie możliwości do świadomego podejmowania suwerennych i racjonalnych działań jednostki biorącej udział w życiu politycznym, w tym polityka jako jednostki, jak również grupy, organizacji społecznej, partii politycznej.

Tożsamość polityczna – w ujęciu politologicznym – funkcjonuje w określonym czasie i miejscu. Na przykład w odniesieniu do przeszłości XIX i XX wieku w Europie, stanowi charakterystyczną cechę owej przeszłości. W społeczeństwach przemysłowych podstawowym wyznacznikiem tożsamości jednostki ludzkiej było miejsce pracy i wiążące się z nim dochody. Utożsamienie się jednostki z grupą społeczną związane było z interesem zarówno jednostki, jak i społeczności (grupy społecznej). Wynikała ona z szeregu okoliczności, a mianowicie: 1) działań jednych na korzyść drugich (rodzice), 2) podnoszenia swego zadowolenia poprzez utożsamianie się z sukcesami innych osób, 3) ze wspólnego doświadczenia (zwłaszcza dramatycznego), 4) z uzależnienia od innych, 5) przemocy i zagrożenia życia.

Istotnym elementem demokratyzacji życia społecznego jest możliwość swobodnej budowy własnej tożsamości. Kształtowanie się tożsamości jednostki można prześledzić na podstawie historii życia, natomiast formowanie się tożsamości zbiorowej – na podstawie funkcjonowania pokoleń. Czynnikiem pokolenia odgrywa istotną rolę w wyznaczaniu podziałów wewnątrz rodziny, przeto zasadnym wydaje się przypisanie mu ważnej roli w *łańcuchu krystalizacji tożsamości politycznej* jednostek i grup społecznych. Pokolenie w rodzinie oznaczało każde kolejne potomstwo, także ogół osób, które nie są ze sobą spokrewnione, ale o podobnych doświadczeniach społecznych, historycznych, politycznych. Mianem pokolenia określa się również odstęp czasu, który dzieli dwa kolejne pokolenia w powyższych znaczeniach (mniej więcej 30 lat)³.

³ J. Nikitorowicz przez generację (pokolenie) rozumie: „ogół ludzi żyjących i działających w tym samym okresie, będących mniej więcej w tym samym wieku”. Jednakże nie traktuje on tego terminu jako kategorii biologicznej, opierającej się na kryterium wieku, ale jako rezultat procesów społecznych, prowadzących do powstania określonej wspólnoty psychicznej, kulturowej, konsumpcyjnej, kreującej podobny styl życia. Według cytowanego autora etos generacji powstaje w wyniku pewnej idei. Jest związany z zespołem wartości, wzorów zachowań i norm

Tożsamość polityczna a demokracja

Ustrój demokratyczny umożliwia jednostce podejmowanie samodzielnych decyzji. W dynamicznie zmieniających się uwarunkowaniach ekonomicznych, społecznych, politycznych podejmowanie decyzji wymaga posiadania lub/i nabycia umiejętności korzystania z informacji i integrowania wiedzy. Posiadana przez jednostkę ogólnoludzka kultura poznawcza (tj. wiedza ogólna) warunkuje możliwości i stopień nabycia umiejętności integracji wiedzy. Integracja dokonuje się wokół i poprzez: treści, wartości, określone całości. Korzystanie z informacji to przede wszystkim umiejętność dotarcia do nich, wyboru i podejmowania decyzji, czyli przetwarzania pozyskanych informacji na własny użytek. Posługiwanie się przez jednostkę tymi umiejętnościami jest procesem permanentnym i wpływa bezpośrednio na kształtowanie postaw, stosunek do otaczającej rzeczywistości, w tym także rzeczywistości politycznej. Zachodzące podczas tego procesu przewartościowanie determinują kształtowanie się indywidualnej tożsamości, w tym również politycznej. Podmiotowość polityczna to przede wszystkim świadome podejmowanie suwerennych i racjonalnych działań jednostki biorącej czynny lub bierny udział w życiu politycznym, w tym polityka jako jednostki, jak również grupy, organizacji społecznej, partii politycznej.

Podmiotowość polityczna jednostki w środowisku lokalnym wiąże się z budową własnej tożsamości. Tożsamość polityczna jednostki zawiera dominujące przekonanie o tym, kim jesteśmy jako jednostka, jaki rodzaj zobowiązań i związków łączy nas z innymi ludźmi jako jednostkami. Odpowiada na pytanie, czym „Ja” – moje poglądy, postawy, różnią się od innych, i z kim moje „Ja” (czyt. moja tożsamość polityczna) może wiązać się jako taka sama, podobna lub w znacznym stopniu zbliżona, a z kim moja tożsamość może stać się przyczyną konfliktu na skutek różnicy interesów. Jest to także poszukiwanie odpowiedzi na pytania skierowane zarówno:

- 1) do siebie: *Jakie jest moje miejsce w otaczającej mnie rzeczywistości? Czy posiadam możliwości wpływu na dokonanie zmian? Jaki jest a jaki mógłby być mój udział w procesach modernizacyjnych środowiska lokalnego?*,
- 2) organizacji społecznych, politycznych, kościelnych: *Czy moje oczekiwania są zbieżne z udziałem tych organizacji w życiu społecznym środowiska lokalnego? Jaka jest ocena w poszczególnych środowiskach dokonań lokal-*

ocenianych pozytywnie. Inaczej mówiąc, jest całokształtem społecznie uznawanych i przyswajanych w danej zbiorowości społecznej norm regulujących zachowanie jej członków, czyli zespołem charakterystycznych zachowań, czy tak zwanym duchem kultur (J. Nikitorowicz, *Kreowanie tożsamości dziecka*, Gdańsk 2005, s. 80). „Etos zaś – jak pisze M. Ossowska – to styl życia jakiejś społeczności, ogólnie – jak proponują niektórzy – orientacja jakiejś kultury, przyjęta przez nią hierarchia wartości, bądź formułowana explicite, bądź dająca się wyczytać z ludzkich zachowań [...]. Etos jest terminem, który stosuje się do grup, a nie do indywidualów” (M. Ossowska, *Etos rycerski i jego odmiany*, Warszawa 1973, s. 7).

nych organizacji społecznych, politycznych i kościelnych? Jaki posiadają szeroki wpływ społecznego oddziaływania poszczególne organizacje w środowisku lokalnym? Czy organizacje te mają progresywny, czy regresywny udział w rozwoju środowiska lokalnego?,

- 3) *samorządowych władz lokalnych, władzy państwowej: Czego oczekuję od władz? Czy władze lokalne i państwowe realizują przedwyborcze obietnice programowe? Czy moja ocena działalności władz jest zgodną z oceną środowiska społecznego w którym funkcjonuję? Czy mój czynny udział w procesach decyzyjnych wiąże się tylko z chęcią zrealizowania własnych celów i interesów?*

Artikulacja jednostkowej tożsamości politycznej zaznacza się zarówno w indywidualnej ocenie rzeczywistości: *sądzę, uważam, że..., W moim przekonaniu popełniono błędy..., Pochwalam, jestem dumny z dokonań...,* jak i uwarunkowań zewnętrznych i wewnętrznych, które wpłynęły lub wpływają na taki a nie inny stan tej rzeczywistości. Podmiotowość polityczna jednostki to nie tylko budowa lub/i posiadanie własnej tożsamości politycznej, w której ma swoje miejsce również własny interes polityczny. Pozostaje kolejny problem wyboru: *której partii lub ugrupowania politycznego działającego na lokalnym rynku wyborczym program jest bliższy moim celom? Jakimi metodami stara się partia lub/i ugrupowanie polityczne urzeczywistnić realizację swoich postulatów programowych? Czy formy i metody walki politycznej są zgodne z przyjętym przeze mnie systemem wartości? Czy styl życia politycznego w określonej partii odpowiada mojej postawie społecznej? Czy partia posiada autorytet w lokalnej społeczności?* Te i szereg innych pytań, jakie stawia indywidualny obywatel przed podjęciem decyzji o współpracy lub wstąpieniu do partii, pozwalają na wartościowanie ugrupowań i partii politycznych działających na lokalnym rynku politycznym. Pytania i decyzje wiążą się również z aktem głosowania podczas wyborów.

Postulaty programowe są efektem agregacji różnych indywidualnych i społecznych potrzeb politycznych. M. Karwat pisząc o potrzebach politycznych, podkreśla ich „zależność od pozycji społecznej i drogi życiowej jednostek i grup od ich aktywności politycznej oraz świadomości politycznej”⁴. Owe zależności mają bezpośredni wpływ na stopień artikulacji celów jednostkowych i grup społecznych; wyartykułowane w formie potrzeb politycznych wpływają na kształt postulatów programowych.

Argumentacja potrzeb i interesów stanowi istotny element w walce politycznej, decyduje o akceptacji lub braku akceptacji formacji politycznej. W państwach demokratycznych ostatecznym weryfikatorem formacji politycznej są wyniki wyborów. Jednostka artikulując swoje potrzeby w kontekście interesu politycznego, tworzy istotny element własnej tożsamości politycznej. W drugiej

⁴ M. Karwat, *Potrzeby społeczne jako czynnik determinujący politykę*, [w:] *Wprowadzenie do teorii polityki*, red. J.P. Georgic, Warszawa 1982, t. 2, s. 35.

fazie argumentacja interesów jednostek przechodzi w agregację interesów grup społecznych, co może przybierać formę inkluzji, konsensusu, konfluencji, transmisji, kreacji perswazji czy konfliktu interesów. W fazie trzeciej selekcja postulatów i artykulacji interesów politycznych odbywa się na poziomie organizacji i partii politycznych. Program partii stanowi artykulację interesów politycznych grup społecznych wchodzących w skład elektoratu tej partii. Argumentacja potrzeb i interesów politycznych jest istotnym elementem marketingu politycznego partii lub bloku wyborczego. Ta faza ma istotne znaczenie w formułowaniu własnej tożsamości politycznej partii lub bloku politycznego, biorącego udział w wyborach do organów przedstawicielskich władzy na wszystkich szczeblach państwa demokratycznego.

Stereotyp a tożsamość polityczna

Tendencja do uproszczonego spostrzegania grup ludzkich ma charakter uniwersalny. Spostrzeżenie jest subiektywnym obrazem rzeczywistości. Gdy u jakiejś osoby zidentyfikowana zostanie pewna cecha wskazująca na jej przynależność do określonej kategorii społecznej – rasy, grupy etnicznej, zawodowej, religijnej itp., wówczas przypisywane są jej dalsze cechy, które zgodnie ze schematem przysługują tej kategorii⁵. Ten mechanizm powstawania i funkcjonowania stereotypu jest zbieżny z klasyczną definicją W. Lippmana, według którego stereotyp to „obraz w naszych głowach” wyprzedzający krytyczną refleksję i właściwe procesy poznawcze. „Najczęściej – pisał Lippman⁶ – nie jest tak, że najpierw widzimy, a potem określamy, lecz tak, że określamy wpierw, a widzimy później. W nieprzyjaznym, brzęczącym chaosie zewnętrznego świata wyróżniamy to, co nasza kultura już dla nas sformułowała, i jesteśmy skłonni odbierać to, co wybraliśmy spośród form przez nią ustereotypizowanych [...]. Mówimy o świecie, zanim go widzimy. Wyobrażamy sobie wiele rzeczy, zanim ich doświadczymy”. Uwagi Lippmana dotyczą w znacznej części wszelkich form kategoryzacji. W związku z tym można zwrócić uwagę na te cechy stereotypów, które ułatwiają ich identyfikację:

- 1) stereotyp jest obrazem zabarwionym wartościująco i emocjonalnie, co wyklucza jego adekwatność do rzeczywistości (wyolbrzymianie wad czy zalet poszczególnych kategorii osób),
- 2) stereotypy mają charakter społeczny, tzn. funkcjonują w jakiejś zbiorowości i dotyczą innych grup ludzkich,
- 3) stereotypy przybierają postać sztywnych i trwałych schematów poznawczych, są wpajane jednostkom we wczesnym dzieciństwie⁷.

⁵ T. Mądrzycki, *Deformacje w spostrzeganiu ludzi*, Warszawa 1986, s. 163.

⁶ W. Lippman, *Stereotypes, Massmedia and Communication*, New York 1972, s. 113, 115, 118.

⁷ T. Mądrzycki, *Deformacje w postrzeganiu ludzi*, s. 163.

Wpływ stereotypów – w skali makrospołecznej, jak i w społecznościach lokalnych – na kształtowanie opinii i postaw politycznych w swojej sile oddziaływania jest znaczny i trudno go pominąć w rozważaniach o kształtowaniu tożsamości politycznej w środowiskach lokalnych. W rozważaniach o stereotypach politycznych⁸ bierze się pod uwagę szereg kryteriów. Na podstawie kryterium podmiotowego wyodrębnia się dwie odmiany stereotypu politycznego, a mianowicie: a) autostereotyp oraz b) heterostereotyp. Z kolei na podstawie kryterium charakteru procesu stereotypogennego wyróżnia się: a) stereotyp spontaniczny i b) stereotyp sterowany. Te odmiany stereotypu stanowią konsekwencje oddziaływań perswazyjnych ośrodków kształtowania opinii publicznej.

Stereotyp z trudem podlega weryfikacji i niełatwo poddaje się korygowaniu. Stanowi rezultat wieloletnich doświadczeń społecznych, stąd też wynika jego względna trwałość. Zawiera odniesienia pozytywne i negatywne. Zastosowanie kryterium podmiotowego umożliwia ponadto wskazanie obiektów stereotypu. Są to obrazy grup zawodowych; występować mogą stereotypy warstw i klas społecznych, narodów i grup etnicznych, wspólnot religijnych i ras ludzkich. Wskazuje się również na stereotypowe traktowanie procesów politycznych, sił sprawczych wszelkiego rodzaju przemian i niepowodzeń, jak też sukcesów. Pojawia się stereotypowe traktowanie historii. Stereotyp nie dostrzega zachodzących zmian. Rola każdego stereotypu politycznego polega na jego zaistnieniu w opinii społecznej, co znaczy, że całość społeczeństwa lub jego część posiada taki czy inny obraz rzeczywistości politycznej. Nieodłącznym składnikiem spostrzegania stereotypowego jest podział na „swoich” i „obcych”. Podział ten wzmacniany jest emocjonalnymi „etykietkami”, którymi opisuje się zarówno jednych, jak i drugich. Wskazuje na to duży ładunek wartościujący stereotypów politycznych.

Wartość i znaczenie w życiu społecznym i polityce poszczególnych stereotypów, którymi człowiek się posługuje, bywa różna. Istnieją tzw. stereotypy „centralne” i „mniej ważne”. Do powszechnych należą stereotypy polityczne, etniczne, religijne (np. lewica, prawica, Polak – katolik, liberał, konserwatysta, klerykał itp.)⁹.

Niezwykle istotnymi są relacje między stereotypem a tożsamością jednostki oraz, krocząc tym tropem, stereotypem politycznym a tożsamością polityczną jednostki i grupy (partii politycznej). Stereotyp wpływa na formowanie się tożsamości politycznej. Może być ona konsekwencją właśnie stereotypu i odwrotnie. Wpływ posługiwania się stereotypem politycznym na osobiste doświadczenia może być następstwem innych niż poznawcze funkcje stereotypu. Może dawać świadomość zintegrowania z grupą (partią polityczną) przez podzielenie

⁸ Stereotyp polityczny określić można jako funkcjonujący na poziomie świadomości potocznej, historycznej, społecznej i kulturowo uwarunkowany, względnie trwały, emocjonalny, przyjmujący postać generalizacji lub kategoryzacji obrazu rzeczywistości politycznej. C. Maj, hasło *Stereotyp polityczny*, [w:] *Encyklopedia politologii*, t. 1, Kraków 1999, s. 272–273.

⁹ Z. Bokszański, *Stereotypy a kultura*, Wrocław 2001, s. 97–107, 116–117.

upowszechnionych wśród członków stereotypów, co sprzyja nie tylko uzyskaniu społecznej aprobaty, ale też krystalizowaniu się tożsamości politycznej jednostki czy grupy. Operowanie stereotypem może służyć odróżnieniu własnej grupy od innych grup (partii politycznych) i pozytywnemu jej wyróżnianiu. Znajomość stereotypu grupy społecznej, do której się należy, może mieć wpływ zarówno na autostereotyp, jak na świadomość identyfikacji z tą grupą. Zgodnie z teorią tożsamości Tajfela i Turnera, ludzie faworyzują własną grupę, porównując ją z innymi, gdyż dążą do pozytywnego obrazu własnej osoby, a identyfikacja z grupą „lepszą niż inne” wzmacnia świadomość własnej wartości. Przynależność do grupy (partii politycznej), której członkowie mają świadomość, że są obiektem negatywnego bądź pozytywnego stereotypu, może wywołać świadomość napiętnowania lub satysfakcji z przynależności do grupy (partii politycznej). Ma to wpływ na świadomość społecznej tożsamości, gdyż może wystąpić zarówno pozytywna, jak i negatywna identyfikacja z grupą.

Stereotypy mogą się zmieniać, gdy zmienia się ich przedmiot, np. status i sytuacja członków grupy będącej obiektem stereotypu. Zmianom stereotypów sprzyjają zmiany w społeczeństwach. Kiedy jednostka styka się z różnymi stereotypami jakiegoś przedmiotu bądź zjawiska i musi dokonać między nimi wyboru, wtedy o przyjęciu określonego stereotypu decyduje jej doświadczenie. Na to doświadczenie oddziałują między innymi częstotliwość stykania się z danym stereotypem oraz zaufanie do źródła propagującego ten stereotyp. Na wybór dokonywany przez jednostkę ma wpływ zbieżność danego stereotypu z jej światopoglądem i stopień uznania go przez grupę odniesienia. Mówi się nawet o względnej niezależności stereotypu od doświadczenia osobistego jednostki. Podatność na zmiany zależy od rodzaju stereotypu i od rodzaju cech opisywanych przez treść stereotypu. Łatwiej zmieniają się te elementy stereotypu, które dotyczą cech sprawnościowych warunkujących skuteczność działań niż cech moralnych czy cech osobowości¹⁰.

Jednak stereotypy negatywne mogą się zmieniać pod wpływem osobistych kontaktów z członkami grupy będącej ich obiektem. Zależy to od rodzaju tych kontaktów. Zmiany negatywnych stereotypów są skuteczne, jeśli członkowie grup występują w rolach równorzędnych i są zmuszeni do współdziałania. Konieczność współpracy z osobami, do których czuje się niechęć, wywołuje dysonans poznawczy, który można zredukować przez zmianę nastawienia wobec tych osób. Jeśli nie ma faktycznego konfliktu interesów między grupami, w warunkach konieczności współdziałania kontakty osobiste mogą zmieniać stereotyp. Dlatego zmianom stereotypów może sprzyjać praktyczna działalność partii i ugrupowań politycznych, wchodzenie w koalicje, tworzenie bloków wyborczych, itp.

¹⁰ I. Kurcz, *O funkcjach podziału na swoich i obcych: tożsamościowe uwarunkowania społecznych kategoryzacji*, [w:] *Poza egocentryczną perspektywą widzenia siebie i świata*, red. M. Jarzmowicz, Warszawa 1994.

Według popularnego *The Fontana Dictionary of Modern Thought*¹¹ pod hasłem „stereotyp” czytamy, że: „jest to uproszczony obraz myślowy pewnej kategorii osób, instytucji lub zdarzeń, który w swych zasadniczych cechach jest podzielany przez dużą liczbę ludzi. Kategorie te mogą być szerokie (Żydzi, Arabowie, Biali, Czarni) lub wąskie (członkinie Ruchu Wyzwolenia Kobiet). Ludzie zaliczani do wymienionych kategorii mogą być obiektem dwóch lub więcej całkiem różnych stereotypów”. Stereotypom zwykle, chociaż nie zawsze, towarzyszą uprzedzenia, tj. przychylne lub nieprzychylne nastawienia wobec każdego członka zaliczanego do odpowiedniej kategorii.

„Mówiąc o stereotypach należy zauważyć, iż przez takie ich rozumienie, zwykli członkowie grupy (partii politycznej) znajdują się pod wpływem zarówno paradygmatów, jak i schematów ideologicznych obecnych w życiu społecznym ich grupy (tożsamość indywidualna i tożsamość kolektywna), przyjmują oni poglądy, według którego stereotypy stanowią część wielopoziomowego systemu komunikacji społecznej, korzystającego z uproszczonych schematów poznawczych [...]. Związane w sposób obligatoryjny z językiem naturalnym, są takie, jak nasz język codzienny: przedmiotowo-opisujące i subiektywnie oceniające, akceptujące i krytyczne, uwikłane w doświadczenie historyczne, w dziedzinie z tradycji mitologie grupowe poddane intencjonalnym, doraźnym zabiegom mówiących. Jako produkt ludzkich mechanizmów psychologicznych i społeczno-kulturowych są nieusuwalne, choć w pewnym zakresie mogą być poddane świadomemu kształtowaniu”¹².

Weryfikacja funkcjonujących stereotypów następuje wraz z dostępnością i modernizacją środków masowego komunikowania. Coraz powszechniejsza dostępność do Internetu, telewizji satelitarnej, telefonu komórkowego ułatwia dotarcie do informacji, weryfikację przekazywanych informacji. Zacierają się granice pomiędzy dostępnością do środków masowego przekazu pomiędzy mieszkańcami małych i dużych aglomeracji. Proces socjalizacji kulturowej społeczności lokalnych jest porównywalny w małych i dużych aglomeracjach. Determinowany jest on indywidualną aktywnością społeczną jednostki. Do opisu aktywności i bierności politycznej jednostek i grup ludzkich używa się różnych terminów: zaangażowanie, uczestnictwo, partycypacja lub aktywność. Najszersze jest pojęcie zaangażowania politycznego, które najczęściej definiuje się jako wszelkie formy zainteresowania polityką. Są one skutkiem procesu socjalizacji politycznej w społeczeństwie preferującym i respektującym określony system wartości. Efektem socjalizacji politycznej, której celem jest przygotowanie jednostek do uczestnictwa w życiu politycznym, są przekonania polityczne. Uczestnictwo to zależy w zasadzie od miejsca jednostki w strukturze społecznej (wieku, wykształcenia, statusu zawodowego, miejsca zamieszkania itp.), zakresu

¹¹ A. Bullock, O. Stallybrass, *The Fontana Dictionary of Modern Thought*, London 1983, s. 601.

¹² Z. Bokszański, *Stereotypy i kultura*, Wrocław 2001, s. 90–97.

uczestnictwa tej jednostki w świecie stowarzyszeń, instytucji i grup społecznych (formalnych i nieformalnych). Zatem socjalizacja polityczna oznacza proces, w którym jednostka nabywa cech przysposabiających ją do działalności politycznej w społeczeństwie, na czele z postrzeganiem siebie jako istoty społecznej, a w tej i politycznej, kierującej się normami, rolami i stosunkami z innymi. Kryształizacja tożsamości polega na wytworzeniu przez jednostkę ludzką lub/i grupę (partię polityczną) określonego, a równocześnie stałego i zmiennego – stosownie do sytuacji i zdarzeń politycznych lub mających aspekt polityczny – systemu relacyjnego tożsamości politycznej. Mówiąc o systemie relacyjnym, mam na myśli strukturę tożsamości złożoną z sieci relacji zachodzących między względnie stałymi składnikami owej uwarstwionej historycznie (czas) i dynamicznej przestrzeni (terytorium, miejsce) struktury. Ujmując krótko – kryształizacja tożsamości polega na wyłanianiu się owej tożsamości jednostki lub/i zbiorowości pełnej, z nieograniczonej liczby jej aspektów (tj. cząstkowych tożsamości – tożsamości aspektowych), jako całości spójnej i zintegrowanej w formie tożsamości autonomicznej, częściowo stereotypowej (do pewnego stopnia stałej, ustabilizowanej), stereotypowej, ale która jest równoważona przez tożsamościowe czynniki kreatywne. Tożsamość kryształizuje się wciąż na nowo w ciągu całego życia jednostki, istnienia zbiorowości (grup społecznych). Z tego względu możliwe jest wyróżnienie tożsamości ostatecznych, znamienych dla określonych etapów życia jednostki oraz epok historycznych zbiorowości ludzkich (grup, klas społecznych itp.). Skryształizowana tożsamość ostateczna danego etapu życiowego lub etapu historycznego zawiera nie tylko wszystkie znaczące identyfikacje, lecz również przekształca je, by stworzyć z nich nową, unikatową i sensowną koherentną całość (tożsamość pełną). Jeśli rozważymy projekcję, introjekcję, identyfikację i formowanie tożsamości jako kroki, przez które świadomość owej tożsamości wzrastała, wchodząc w coraz bardziej kreatywne wzajemne oddziaływanie z tożsamością innych jednostek czy grup społecznych, nasuwa się nam pewien plan kryształizacji tożsamości.

Autorytet polityczny

W potocznym znaczeniu „autorytet” polega na ogólnie uznanej czyjejs potwadze, wpływie i znaczeniu. Nosicielem autorytetu bywa zazwyczaj człowiek, instytucja, doktryna, pismo itp., cieszące się w jakiejś dziedzinie lub w opinii pewnych ludzi szczególnym uznaniem, poważaniem. Autorytet ma dwie strony. Z jednej strony dany człowiek jest autorytetem w określonej dziedzinie, któremu to autorytetowi – z drugiej strony – ulega inny człowiek (czy też inni ludzie). O człowieku autorytatywnym („cieszącym się autorytetem”) mówi się wtedy, gdy ów człowiek jest miarodajny, wiarygodny i zasługuje na zaufanie. Kiedy „autorytatywność” odniesiona jest do rządów (rządy autorytatywne), wtedy ta

cecha zawiera treść ujemną. „Rządy autorytatywne” (autorytarne) to rządy nie podlegające jakiegokolwiek kontroli społecznej, rządy oparte na wymaganiu bezwzględnego posłuchu wobec władzy. W ten sposób dochodzimy do pokrewnego pojęcia „autorytetu politycznego”.

Autorytet, według R. Scrutona¹³, to cechy osoby, roli, urzędu lub rządu, które czynią prawomocnymi, w rzeczywistości lub z pozoru, polecenia i działania wydawane lub wykonywane w jego imieniu. Bywa i tak, że autorytet przypisany jest do kogoś nie jako do człowieka sprawującego urząd, lecz jako do konkretnej osoby, autorytet zrodzony z charyzmy.

Według Z. Bloka¹⁴ „autorytet polityczny” to określony prestiż, szacunek i posłuch. Należy do klasy pojęć służących do opisu wpływu jednej osoby i instytucji na inne osoby czy instytucje, czyli do opisu stosunków społecznych, w tym stosunków politycznych. Mimo bliskoźnaczności tych pojęć, każde z nich posiada specyficzny kontekst znaczeniowy. Istotą autorytetu jest oddziaływanie jednego podmiotu na drugi za pomocą wzorca w dłuższym czasie czy procesie. Autorytet jako wartość osobowa jest zmienny zarówno w rozwoju jednostkowym, jak i historycznym. W *rozwoju jednostkowym* ewoluuje on od autorytetu rodziców czy opiekunów aż do autorytetu będącego konsekwencją racjonalnego poznania wartości, czyli będącego zobiektywizowaną wartością otoczenia. Autorytety są ważnym czynnikiem rozwoju duchowego jednostek, ważnym czynnikiem wychowawczym, a w rezultacie ważnym determinantem kultury zbiorowości ludzkich oraz pewnym rodzajem władzy. W rozwoju historycznym autorytet ewoluował od autorytetu przywódców, opartego na szacunku do ich siły, wiedzy i doświadczenia w społeczeństwach pierwotnych, poprzez autorytet religii jako instytucji ideologii, strzegącej istniejącego systemu władzy oraz panującej hierarchii społecznej w społeczeństwach niewolniczych i feudalnych, aż do lansowania autorytetu rozumu indywidualnego przez rewolucje mieszczańskie. Spotykamy się z różnorodnymi postawami wobec autorytetu – od postaw kwestionujących wartości jakichkolwiek autorytetów aż do postaw nawołujących do konieczności umacniania autorytetu religii i państwa, władzy lokalnej – np.: prezydenta miasta, rady miasta czy wyższej uczelni, placówki oświatowej, zawodu nauczyciela itp.

Istotą autorytetu politycznego jest miarodajność i efektywność w oddziaływaniu na duże grupy społeczne, mniej ważne zaś są ewentualne słuszność oraz adekwatność głoszonych poglądów i stosowane środki oddziaływania. To wyjaśnia, dlaczego przywiązujemy w życiu społecznym uwagę „nie do tego, co się mówi, ale do tego, kto to mówi”. Do źródeł autorytetu politycznego należą reprezentowane czy artykułowane przez nas systemy wartości politycznych. Autorytetem w polityce cieszy się ten, kto zna, rozumie i posiada koncepcje rozwią-

¹³ R. Scruton, *Słownik myśli politycznej*, Poznań 2004, s. 51.

¹⁴ Z. Blok, *Autorytet polityczny*, [w:] *Encyklopedia politologii*, t. 1, s. 38–39.

zania problemów na poziomie lokalnym, regionalnym, krajowym. Ważną rolę odgrywa też sposób jego powstawania i funkcjonowania. Autorytet polityczny tworzony w oparciu o gruntowną wiedzę i profesjonalne przygotowanie do wyrażania swojego stanowiska, perswazji i efektywnego wdrażania koncepcji programowych o progresywnym społecznym charakterze posiada lepsze perspektywy przetrwania od autorytetu uzyskanego tylko w wyniku sprawowanej funkcji czy zajmowanego stanowiska administracyjnego. Źródłem autorytetu politycznego jest też siła społecznego poparcia. Nie istnieje dłużej autorytet polityczny, który lansuje systemy wartości oraz normy postępowania sprzeczne z interesami dużych grup społecznych. W państwie o ustroju demokratycznym weryfikatorem autorytetu politycznego są wyniki wyborów zarówno samorządu terytorialnego, parlamentu, jak i wyborów do parlamentu europejskiego.

Źródła autorytetu politycznego mogą mieć charakter tak realny, jak i fikcyjny, mogą znajdować się poza osobą czy instytucją, obdarzoną autorytetem. Mity polityczne, stereotypy myślenia czy postępowania, a nawet plotki i fomy, mogą przypisać pewnym osobom czy instytucjom specyficzne właściwości posiadania magicznej siły i jeżeli tylko osiągną pewien zakres popularności, stają się źródłem autorytetu politycznego. Autorytet polityczny może powstać wskutek przypisania go danej osobie czy instytucji przez odpowiednie wpływowe gremia opiniotwórcze. Ludzie reagują często nie tyle na unikalne cechy danego podmiotu, ile pełnione lub przypisywane mu role społeczne. Z czasem następuje identyfikacja z rolą społeczną, czyli włączenie autorytetu do własnego wizerunku. Jednym z ważniejszych weryfikatorów autorytetu jest sytuacja kryzysowa. Kryzys polityczny jest swego rodzaju testem, sprawdzającym wiarygodność autorytetu politycznego. Społeczeństwo oczekuje wtedy opowiedzenia się za jakimś wariantem jego rozwiązania. Wtedy przekonujemy się, czy mamy do czynienia z autorytetem rzeczywistym, czy fikcyjnym. Autorytet polityczny jest nierozdzielny atrybutem władzy i zarazem środkiem jej działania. Nie może istnieć władza polityczna pozbawiona jakiegokolwiek autorytetu, podobnie jak nie może istnieć ona bez drugiego atrybutu i instrumentu, jakim jest przymus. Politycy różnią się między sobą strukturą stosowania tych dwóch czynników.

Charyzma

Charyzmę rozumie się w dwojaki sposób: 1) jako atrybut, osobistą cechę jednostki, wyjątkową jakość jej przypisywaną, coś, co ktoś posiada lub jest w to wyposażony. Pierwotnie charyzmę określano „darem boskim”. Potem stopniowo zaczęto charyzmę utożsamiać z wszelkiego rodzaju osobistymi cechami jednostki, które czyniły ją wyjątkową na tle reszty społeczności; 2) charyzma jako relacja między liderem a jego zwolennikami, czyli wpływ, jaki ma ten pierwszy na drugich. Jest to zdolność lidera do wywierania wyraźnego wpływu na orientację innych członków wspólnoty.

Lider zostaje uznany za charyzmatycznego wówczas, gdy ma do spełnienia określoną misję, którą potrafi przekazać tak swoim zwolennikom, by w sposób spontaniczny odnosili się do jej realizacji. Człowiek charyzmatyczny powinien legitymować się wyjątkowymi cechami, zdolnościami i właściwościami. Uznanie to opiera się na irracjonalnych emocjach, dla których punktem odniesienia są cechy czy zdolności lidera, postrzegane na podobieństwo boskiego stygmatu.

Władza charyzmatyczna ma tendencje stawania się niedemokratyczną, gdyż liderzy żądają uznania swych właściwości i wcale nie muszą reprezentować interesów czy opinii swych zwolenników. W polityce często używane jest pojęcie charyzmy sytuacyjnej. W tym przypadku na plan pierwszy przy ocenie lidera wysuwają się raczej cele oraz motywy, jakimi się kieruje, niż cechy osobowościowe. Społeczeństwa, które znalazły się w sytuacji kryzysowej, są skłonne do postrzegania lidera politycznego jako osoby o niespotykanych kwalifikacjach. Lojalność wynika z faktu oferowania przez niego programu ocalenia społecznego czy nowej wizji społeczeństwa¹⁵.

Przywódca charyzmatyczny jest zawsze radykałem, który rzuca wyzwanie ustalonemu porządkowi. Panuje nad ludźmi dzięki cechom nieosiągalnym dla innych, które nie dają się pogodzić z prawami myśli i działania rządzącymi codziennym życiem. Ludzie poddają się takiemu przywódcy, ponieważ poddają się tym zjawiskom, które potwierdzają jego nadzwyczajne cechy. Przywództwo charyzmatyczne doprowadza do „wewnętrznej rewolucji” doświadczenia ludzkiego, w przeciwieństwie do „rewolucji zewnętrznej”, mającej miejsce wtedy, gdy ludzie przystosowując się do zasadniczej zmiany norm, nie internalizują jednocześnie kryjących się za nimi idei¹⁶.

Lokalna¹⁷ elita¹⁸ polityczna

Elitę polityczną stanowi grupa ludzi, która z racji piastowania określonych urzędów czy też zajmowania strategicznych stanowisk w organizacjach społecznych, politycznych, związkach zawodowych itp. dąży do zapewnienia sobie regularnego i znaczącego wpływu na politykę. Ryszard Kozioł stwierdził, iż: „We współczesnych badaniach często pojawia się ujęcie stratyfikacyjne, zakładające, iż elity są produktem struktury społecznej, a konkretnie struktury politycznej

¹⁵ R. Herbert, hasło *Charyzma*, [w:] *Leksykon politologii*, Wrocław 2002, s. 51–52.

¹⁶ W. Sokół, hasło *Charyzma*, [w:] *Leksykon politologiczny*, Lublin 1999, s. 50–51.

¹⁷ „określenie «lokalny» nie jest predykatem precyzyjnym, nawet jeśli odnosi się do jednego typu zjawisk [...] można powiedzieć, że jest on korelatem terminu «ogólny»”. Lokalny oznacza nie-ogólny, czyli ograniczony terytorialnie i limitowany w występowaniu i działaniu do granic swego terenu stanowiąc jednocześnie element składowy większej całości”. R. Kozioł, *Lokalne elity polityczne*, [w:] *Model przywództwa*, red. A.K. Piasecki, Kraków 2006, s. 419.

¹⁸ *Słownik wyrazów obcych*, red. J. Tokarski, Warszawa 1980, s. 188: „elita – grono, zespół ludzi wyróżniających się pod jakimś względem”; W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych*, Warszawa 1980, s. 119: „elita – grupa ludzi przodujących pod względem prestiżu, kwalifikacji, albo

społeczeństwa, co powoduje, że są wewnętrznie uwarstwione. I tu nie ma konsensusu, jakie warstwy je tworzą. Najczęściej jednak wskazuje się na ich hierarchiczną, dwuszczeblową strukturę¹⁹. Pierwszy poziom tej struktury tworzy szeroko rozumiana elita polityczna, w skład której wchodzi: partie polityczne, związki zawodowe i inne organizacje polityczne. Drugi, określany wyższym, stanowi elita administracyjna, czyli rządzący establishment, podejmujący bezpośrednio decyzje polityczne i odpowiedzialny za ich realizację²⁰.

W procesie tworzenia się elity duże znaczenie mają organizacje i instytucje. Ten pogląd podzielał m.in. C.W. Mills, według którego pozycja jednostki zależy od uczestnictwa w najważniejszych instytucjach politycznych, ekonomicznych oraz militarnych, a także wynika z uznania znaczenia urzędu²¹. Według W.A. Welsha wyróżnia się następujące cechy elit: a) demograficzne – wiek, pochodzenie narodowościowe, pochodzenie społeczne, natura i zakres uczestnictwa politycznego rodziny, formalne wykształcenie, rodzaj specjalistycznego wy-

władzy w danym środowisku”; *Słownik języka polskiego*, t. 1, Warszawa 1978, s. 539: „elita – grupa ludzi wyróżniających się od reszty społeczeństwa ze względu na posiadanie pewnych cech lub dóbr cenionych społecznie”; *Nowy słownik języka polskiego*, red. E. Sobol, Warszawa 2003, s. 185–186: „elita – grupa ludzi wyróżniająca się lub uprzywilejowana w stosunku do reszty społeczeństwa, ze względu na posiadanie pewnych cech lub dóbr cenionych społecznie”. Elita w ujęciu R. Scrutona znaczy: to, co zostało wybrane, w sensie ogólnym – klasa osób w obrębie społeczeństwa, które uważają się za wybrane, przez innych lub naturę, do przewożenia lub rządzenia. Przyjmuje się także bardziej specjalistyczne znaczenie i odróżnia rządy elity, tj. klasy wybranej do tego celu przez, np. partię rządzącą – od rządów klasy rządzącej, której władza pochodzi z preskrypcji, tj. przepisu prawnego (pogląd T.S. Eliota). Terminu „elita” bardziej ogólnie używa się w odniesieniu do każdej grupy ludzi, która współdziała ze sobą, niekoniecznie świadomie, w celu utrzymania wspólnej pozycji i politycznego uprzywilejowania. R. Scruton, *Słownik myśli politycznej*, Poznań 2004, s. 90. R. Herbut ujmuje „elitę” jako dokonywanie wyboru. Wskazuje na to źródłosłów tego terminu, iż elita to wybrańcy spośród pewnej grupy ludzi, jednostki szczególnie o najwyższych zdolnościach i predysponowane do aktywności w swej dziedzinie. Podziela on sugestię V. Pareto. R. Herbut, *Leksykon politologii*, s. 99–100. V. Pareto w 1902 roku stwierdził, iż elita to ludzie uszeregowani według wielkości wpływów oraz władzy politycznej i społecznej, inaczej mówiąc, to „tak zwane klasy wyższe” tworzą elitę, czyli arystokrację (w sensie etymologicznym *aristos*, tj. najlepszy). Elita to również konkretna mniejszość, grupa kontrolująca. Grupę kontrolującą wyodrębnia się na podstawie określonych kryteriów władzy, czyli usytuowania jej „na szczycie” pionowej struktury społeczeństwa czy organizacji lub/i zasług. Koncepcja V. Pareto tzw. „krążenia elit” opiera się na obu kryteriach. Gdy zasługi władz występują jednocześnie, to efektem jest powstanie stabilnej równowagi społecznej. Rozdzielenie obu kryteriów powoduje „krążenie elit” będące skutkiem istniejącego stanu nierównowagi. G. Sartori, *Teoria demokracji*, przeł. [z ang.] P. Amsterdamski i D. Grinberg, Warszawa 1994.

¹⁹ R. Kozioł, *Lokalne elity polityczne*, [w:] *Model przywództwa*, red. A.K. Piasecki, Kraków 2006, s. 416,

²⁰ B. Dobek-Ostrowska, *Hiszpania i Polska – elity polityczne w okresie przejścia do demokracji. Analiza porównawcza*, Wrocław 1996, s. 72. Przypis za R. Kozioł, *Lokalne elity polityczne*, [w:] *Model przywództwa*, s. 416.

²¹ C.W. Mills, *Elita władzy*, Warszawa 1961.

kształcenia; b) formalna pozycja w elicie władzy, doświadczenie polityczne itp.; c) orientacja na wartości i zadania²².

Na szczeblu lokalnym w skład elit politycznych wchodzi członkowie władz samorządowych, instytucji państwowych, publicznych, lokalni szefowie służb specjalnych, rektorzy wyższych uczelni, dyrektorzy szkół, wyżsi duchowni, dyrektorzy przedsiębiorstw, prezesi dużych spółek, wybitni przedstawiciele wolnych zawodów, wśród nich: pracownicy nauki, artyści, aktorzy, dziennikarze, przedstawiciele wymiaru sprawiedliwości, sportowcy itp. Kryterium doboru lokalnych elit politycznych obok zajmowanych stanowisk, sprawowanych funkcji, osobistych osiągnięć twórczych jest także aktywność polityczna wyrażająca się czynnym udziałem w życiu społecznym i politycznym środowiska lokalnego czy regionu, w którym mieszka członek elity. Elita polityczna różni się od elity intelektualnej, artystycznej, danej profesji, sportowej itp., tym, iż jej członkowie aktywnie uczestniczą w polityce.

R. Kozioł podkreślił: „Współczesnym paradygmatem badań nad elitami jest zatem założenie, że w demokratycznych systemach elity nie stanowią monolitu, składają się bowiem z wielu części, członków, segmentów czy warstw”²³. Mówiąc o aktywności członków lokalnych elit politycznych, możemy wziąć pod uwagę dwa kryteria: a) poziom strukturalnej integracji elity politycznej oraz b) osiągnięcie konsensusu (lub jego brak). W zakresie zasad gry politycznej wyodrębnić możemy trzy typy elity politycznej:

- 1) elita sfragmentaryzowana (minimalna integracja strukturalna; promując swe interesy, posługuje się metodami konfrontacyjnymi, tworząc w efekcie skonfliktowane otoczenie polityczne);
- 2) elita zunifikowana (przeciwieństwo pierwszej, wysoki poziom integracji i konsens, dominuje rywalizacja pozytywna, w której dużą rolę odgrywają mechanizmy kooperacyjne i negocjacyjne, przetargi polityczne);
- 3) elita ideologicznie zunifikowana (występująca w systemach totalitarnych, wysoki poziom integracji, tj. centralizacji, jedna dominująca elita – partyjna).

Lokalni liderzy i przywódcy polityczni

System demokratyczny charakteryzuje się powszechnym dostępem do partycypacji politycznej zagwarantowanej poprzez funkcjonujące w tym systemie organizacje społeczne i polityczne. Partycypacja ta artykułuje się chociażby poprzez postulaty, jakie formułują obywatele wobec osób sprawujących władzę polityczną, oczekiwania wyborcze w znacznym stopniu przyczyniające się do

²² W. Sokół, hasło *Elity*, [w:] *Leksykon politologiczny*, s. 91–93; K. Pałeczki, *Elity polityczne*, Warszawa 1992.

²³ R. Kozioł, *Lokalne elity polityczne*, [w:] *Model przywództwa*, s. 417.

kreowania lokalnych liderów, wyraża się w procesach socjalizacji kształtujących stosunek elektoratu do „władzy”, jak i „władzy” do elektoratu wyborczego.

Jarosław Nocoń za lokalnych liderów politycznych uważa „[...] osoby, które ze względu na piastowane stanowiska w instytucjach politycznych i udział w procesach decyzyjnych odgrywają wiodącą rolę w organizowaniu życia publicznego. takie jednostki, reprezentujące zarazem kierowniczą rangę w strukturach władzy, określa się często mianem liderów politycznych”²⁴. Autor zaznacza, iż w praktyce badawczej pojęcie lidera lokalnego odnosi się do osób wyodrębnionych metodą pozycyjno-reputacyjną. Wyłonienie grupy lokalnych liderów zależy w znacznym stopniu od dokonanej przez społeczność lokalną oceny wpływu, jakie posiada określona jednostka na system decyzyjny w ich miejscu zamieszkania. Do grupy tej mogą należeć prezydenci, burmistrzowie, wójtowie, sekretarze urzędów miejskich i gminnych, kierownicy wydziałów itp. Otwartym pozostaje pytanie, czy do tego grona zaliczają się byli prezydenci, burmistrzowie, wójtowie. Ocena ich pozycji w społeczeństwie po przegranych wyborach nie zawsze jest oceną sekującą polityka z lokalnego życia politycznego. W perspektywie czasowej staje się ona tylko jednym z elementów wartościujących w stosunku do efektów osiągniętych (rozwoju lub regresu) przez poprzedników i następców.

Do składu lokalnej elity należą osoby, które w wyborach uzyskały mandat radnego lub parlamentarzysty desygnowanego z danego regionu/okręgu wyborczego, przywódcy partii politycznych działających na terenie środowiska lokalnego, wybitne jednostki, które nie pełnią formalnie żadnych funkcji w strukturach lokalnych, a cieszą się uznanym autorytetem, np.: duchowni, lekarze, nauczyciele, przewodniczący związków zawodowych itp. Procedura wyłaniania liderów lokalnych nie kończy się tylko na wyłanianiu ich przedstawicieli w wyniku wyborów, ale także desygnowanych na stanowiska mianowane przez partie lub/i ugrupowania polityczne.

Zaprezentowana w formie deskryptywnej koncepcja pojęcia lokalny lider jest zbliżona do stosowanego często pojęcia przywódcy, notabla, kierownika czy zwierzchnika. Szerzej na temat sporu wokół terminów lokalny lider, lokalny przywódca pisze G. Induski, który podkreśla, że w koncepcjach liberalnych, zakładających oparcie demokracji na systemie reguł prawa, pojęcie lidera przeciwstawiane jest przywództwu²⁵. Do interesujących głosów w dyskusji wokół pojęcia lokalny przywódca zaliczyć należy wypowiedź Andrzeja K. Piaseckiego, który zwrócił uwagę na podwójny wymiar pracy polskich wójtów, burmistrzów i prezydentów miast. Owe wymiary determinowane są: 1) czasem – wymiary, które określają uwarunkowania wynikające z systemów ustrojowego i politycznego oraz sytuacji ekonomicznej, społecznej i politycznej, w jakiej znajduje się

²⁴ J. Nocoń, *Kryteria wyłaniania lokalnych liderów politycznych*, [w:] *Przywództwo lokalne a kształtowanie demokracji...*, s. 14.

²⁵ G. Induski, *Jeśli nie przywódca, to kto?*, [w:] *Przywództwo polityczne*, red. T. Bodio, „Studia Politologiczne”, vol. 5, Warszawa 2001, s. 192–198.

społeczność lokalna, 2) przestrzenią polityczną – wymiary, które określa podział administracyjny państwa i uwarunkowania legislacyjne związane z obowiązkami i prawami wójta, burmistrza i prezydenta miasta²⁶. K. Piasecki zwrócił także uwagę na proces przemian zapoczątkowany w Polsce reformą samorządową w 1990 roku i dalszym upodmiotowieniem lokalnych wspólnot w 2002 roku przez bezpośrednie wybory burmistrzów i prezydentów miast. Zmiany te, jak twierdzi K. Piasecki, „W obliczu postępujących procesów globalizacji, umacniania się struktur międzynarodowych, a jednocześnie zmieniającej się roli państwa (czego wyrazem jest zniesienie lub osłabienie takich jego atrybutów, jak prawodawstwo, armia, język, waluta), niejako na zasadzie przeciwwagi odradza się lokalny patriotyzm, wzrasta znaczenie polityki gmin, miast i metropolii w rozwoju społeczno-ekonomicznym, rośnie rola regionów i polityki regionalnej”²⁷.

Mówiąc o lokalnych elitach politycznych, warto zastanowić się, czym częstochowskie elity różnią się od lokalnych elit politycznych w innych miastach Polski. Przeprowadzany w pierwszym dziesięcioleciu III Rzeczypospolitej proces transformacji ekonomicznej zaowocował w Częstochowie pogłębiającym się rozwarstwieniem, stratyfikacją i hierarchizacją struktury lokalnej społeczności.

Procesy rekrutacji i socjalizacji częstochowskich elit rozpatrywać można w:

- 1) kontekście historycznym, zwracając uwagę na:
 - geopolityczne położenie miasta, np. w okresie zaborów czy okupacji niemieckiej,
 - zróżnicowane tempo rozwoju gospodarczego w różnych okresach jego historii od połowy XIX poprzez XX aż do pierwszych dziesięcioleci XXI wieku,
 - problem odnalezienia miejsca miasta na mapie gospodarczej Polski w nowej postindustrialnej rzeczywistości,
 - szczególną rolę Kościoła katolickiego i Jasnej Góry w kształtowaniu patriotycznych postaw,
 - aktywny udział społeczności miejskiej w działalności silnie zróżnicowanych ideowo i programowo ugrupowań politycznych (od lewicy do prawicy).
- 2) kontekście socjologicznym:
 - zmiany uwarunkowań społecznych i politycznych determinowane procesami związanymi z industrializacją, rozwojem przestrzennym oraz wzrostem liczby ludności w mieście,
 - przejście od wielonarodowego i wielokulturowego społeczeństwa miasta do zdecydowanie jednorodnego narodo- i kulturowo, o zróżnicowanych postawach światopoglądowych i zainteresowaniach kulturowych,

²⁶ A.K. Piasecki, *Menadżer i polityk...*, s. 5.

²⁷ *Ibidem*, s. 6.

- wpływ migracji z regionu częstochowskiego na kształtowanie się częstochowskiej społeczności miejskiej,
 - znaczną w okresie III RP migrację częstochowian w wieku produkcyjnym i zachwianie się struktury wiekowej mieszkańców miasta,
 - pogłębiające się rozwarstwienie, stratyfikację i hierarchizację struktury lokalnej społeczności,
 - zaznaczające się w każdej dziedzinie życia społecznego dychotomiczne różnice wpływają na zmiany stosunku do prestiżu społecznego wielu zawodów, np.: nauczyciela, pielęgniarki, urzędnika, itp.,
 - wysokie bezrobocie, rosnące koszty utrzymania, leczenia, nauki, wykształcenia, itp.
- 3) kontekście politologicznym:
- wzajemne przenikanie wpływów, w minionych okresach historycznych, różnych nurtów myśli politycznej, np.: romantyczno-patriotycznej, pozytywistycznej, chrześcijańskokatolickiej, socjalistycznej itp.,
 - coraz silniejsza artykulacja w koncepcjach programowych lokalnych interesów i celów umożliwiających utrzymanie bądź poprawę standardu życia w mieście i ewolucyjne zmiany modelu funkcjonowania partii zmierzające w kierunku modelu partii wyborczych dążących do pozyskania jak najszerszego elektoratu,
 - coraz mniejsze zainteresowanie wyborców historycznymi i ideologicznymi racjami na rzecz realizacji celów i interesów politycznych wpływających na poprawę jakości życia,
 - coraz wyraźniej zaznaczająca się praktyka dokonywania oceny działalności elit i ugrupowań politycznych przez wartościowanie realnej rzeczywistości i dokonywanych przemian,
 - przewartościowywanie się postaw politycznych wyborców pod wpływem np. nieustabilizowanego, trudnego i zawężającego się rynku pracy, niedogodności życia codziennego, zatrudnianie się, z konieczności życiowej, na tak zwanych „umowach śmieciowych” itp.,
 - wzrastającą liczbą niezdecydowanych lub mało aktywnych politycznie wyborców jako efekt rozczarowań praktyczną realizacją i rozmijaniem się faktów z oczekiwaniami na obiecywane podczas kampanii wyborczych pozytywne zmiany,
 - niekoniecznie przekładające się na osiągnięcie zamierzonych celów politycznych, zaangażowanie się niektórych przedstawicieli Kościoła po stronie określonej partii czy ugrupowania politycznego, podczas uroczystości religijnych na Jasnej Górze.

Wchodzimy w okres naturalnej, bo podyktowanej wiekiem, wymiany pokoleniowej, co daje się dostrzec w dochodzeniu do głosu we wszystkich ugrupowaniach politycznych młodszych pokoleń.

Nowe elity charakteryzują się:

- innym wykształceniem i przygotowaniem do indywidualnej pracy w celu doskonalenia własnych umiejętności,
- lepszymi umiejętnościami wykorzystania technicznych środków pozyskiwania i przetwarzania danych pozwalających na bardziej holistyczną – zbliżoną do obiektywizmu – niż subiektywno intuicyjną ocenę wydarzeń społecznych i politycznych,
- korzystaniem z większych możliwości podróży i kontaktów zagranicznych, które umożliwiają ostrzejszą artykulację potrzeb modernizacji we własnym środowisku lokalnym,
- nie są obciążone „historycznymi obciążeniami” czy „etosem walki”, lecz posiadają własną ocenę dokonań samorządu miejskiego działającego w Polsce demokratycznej.

Nowe elity (we wszystkich ugrupowaniach politycznych działających w mieście) dostrzegają wyzwania, jakie stwarza dla nich partycypacja w systemie zarządzania miastem. Wśród elit wywodzących się z młodego pokolenia wzrasta poczucie:

- odpowiedzialności za słowo i podejmowane działania. W tym przypadku elementami socjalizującymi są: doświadczenia z kampanii wyborczych, „wychowawcza” funkcja lokalnych środków masowego przekazu i aktywność partii na lokalnym rynku politycznym,
- posiadania lub/i nabycia umiejętności: słuchania, analizowania, negocjacji, agregacji i artykulacji celów, oceny realnych możliwości realizacji tych celów i interesów itp.,
- potrzeby permanentnego studiowania i zapoznawania się z problemami miasta, dotychczas podejmowanymi próbami ich rozwiązania oraz przyczynami popełnianych błędów,
- potrzeby wypracowania metody pozwalającej przygotować koncepcję rozwoju miasta opartą na autentycznych interesach ogółu mieszkańców, a nie interesach grup lobbystycznych, koleżeńsko-towarzyskich itp.

Otwartym, podobnie jak i w poprzednich „schodzących” już elitach, pozostaje problem sposobów rekrutacji i doboru zaplecza kadrowego.

Styl życia politycznego

Styl w odniesieniu do sposobu postępowania i działania politycznego, mówiąc krótko – styl życia politycznego, jest zintegrowanym zespołem praktyk, które podejmuje jednostka, uznając je za użyteczne politycznie i nadając im odpowiedni kształt zgodny z preferowanym i odpowiadającym typem jej tożsamo-

ści politycznej²⁸. Na tworzenie stylów życia wpływa nacisk grupy i powszechność wzorów określonych ról. Wielość wyborów, z którą styka się jednostka, wywodzi się z kilku źródeł, a mianowicie z: 1) życia w porządku nietradycyjnym, 2) różnorodności stylów życia w kręgu lokalnym i przynależności do różnych środowisk lokalnych, 3) zależności przekonań od kontekstu, 4) zapośredniczonego doświadczenia wzbogacającego możliwości wyboru (dostępność i interpretacja informacji przekazywanych przez środki masowego przekazu). Ze stylem życia wiąże się zespół nawyków i orientacji, dzięki którym tworzy on ważną całość.

Partie polityczne w środowisku lokalnym

W literaturze przedmiotu odnoszącej się do przeobrażeń polskiego systemu partyjnego po 1989 roku coraz częściej podkreśla się, iż partie polityczne ewoluują w kierunku typu partii wyborczych. Ten typ partii zrodził się w wyniku ewolucji partii masowej, zaobserwowanej w Europie już w latach 60. XX wieku. Partia wyborcza (*Catch-all-party*) cechuje się dominacją wąskiej grupy elity partyjnej, ekspertów, profesjonalnych polityków i zawodowych urzędników, którzy sprawują różne funkcje państwowe. Słabną i stopniowo zanikają w niej struktury terytorialne i więzi wewnątrzpartyjne. Partia nie może już w pełni liczyć na lojalny elektorat i własną bazę członkowską, która staje się skromniejszą, a jej członkowie w coraz mniejszym stopniu są zainteresowani jej działaniami. W kampanii wyborczej większą rolę niż partia odgrywają liderzy i członkowie gremiów zarządzających. Ideologię zastępują kwestie i problemy do rozwiązania, które przyciągają coraz bardziej niestabilny elektorat. G. Ignaczewski stwierdza, iż z punktu widzenia marketingu politycznego „kampanię wyborczą uważa się za proces, w którym określony podmiot rywalizacji (zbiorowy bądź indywidualny) dąży do maksymalizacji zdobyczy wyborczych, a więc do przyciągnięcia jak największej liczby elektoratu. Z tego właśnie powodu partia polityczna, lider partyjny czy kandydat polityczny podejmują różnorodne wysiłki (promocyjne, finansowe, organizacyjne), które umożliwiają osiągnięcie zamierzonego celu”²⁹.

Politolodzy podkreślają, że następuje zauważalna ewolucja partii wyborczej w kierunku partii kadrowej/kartelowej. Są to struktury nazywane również „partiami jednej kwestii” lub „partiami politycznych przedsiębiorców”. Struktury te

²⁸ A. Giddens definiuje styl życia „jako mniej lub bardziej zintegrowany zespół praktyk, które podejmuje jednostka ze względu na to, że są użyteczne, i dlatego, że nadają materialny kształt poszczególnym narracjom tożsamościowym”. A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, Warszawa 2002, s. 113.

²⁹ G. Ignaczewski, *Specyfika rozwoju marketingu politycznego w Polsce w latach 1989–2000*, Toruń 2005, s. 20.

są z reguły o charakterze rynkowym, silnie skoncentrowane wokół jednej osoby lub wąskiej grupy liderów, spersonalizowane i niekiedy finansowane przez założycieli. Ideologia w tym przypadku nie ma żadnego znaczenia lub słabo się rysuje w tle, program polityczny jest „produktem ubocznym”. Dla członków tych partii przynależność gwarantować może konkretne i wymierne korzyści, jak np. objęcie stanowisk. Przykładem modelu takich partii są lokalne komitety wyborcze pojawiające się najczęściej podczas kampanii wyborczych do samorządu terytorialnego czy podczas wyborów prezydentów miast, burmistrzów, wójtów.

W polskich uwarunkowaniach model partii wyborczej przybiera bardziej hybrydalną postać. Partie i ugrupowania polityczne nie rezygnują ze swoich lokalnych i regionalnych struktur. Czynny ich udział w lokalnym i regionalnym życiu politycznym stanowi istotny element pozycjonowania na rynku wyborczym. Lokalne struktury partyjne są formą socjalizacji politycznej, szkołą odczytywania, artykułowania i realizacji potrzeb społeczeństwa, a także weryfikacją polityków i tworzenia własnego zaplecza politycznego. Osiągnięty na poziomie lokalnym sukces polityczny sprzyja zarówno karierze politycznej lidera, jak i partii, z której wywodzi się ów lider. Przykładem zainteresowania i udziału w lokalnym życiu politycznym jest działalność lokalnych struktur partyjnych w Częstochowie. Reprezentowane w parlamencie III RP partie biorą aktywny udział w wyborach samorządowych. Ich lokalni liderzy czynnie uczestniczą w wyborczych kampaniach samorządowych. W wyborach na urząd prezydenta miasta w 2010 roku brało udział dwóch aktualnych posłów. Wybory te odbyły się w dwóch turach. Pierwsza tura przeprowadzona była wraz z wyborami do Rady Miasta 21 listopada 2010 roku. Wynik tego głosowania nie wyłonił zwycięzcy, ponieważ żaden z kandydatów nie zdobył wymaganej większości głosów. Druga tura wyborów odbyła się 5 grudnia 2010 roku. Wzięło w niej udział dwoje kandydatów: poseł Krzysztof Matyjaszczyk z Sojuszu Lewicy Demokratycznej oraz posłanka Izabela Leszczyna z Platformy Obywatelskiej. W wyniku wyborów K. Matyjaszczyk został prezydentem Częstochowy, otrzymał 70,89% głosów, a jego rywalka I. Leszczyna uzyskała 29,11%³⁰.

W mieście liczącym powyżej 240 tys. mieszkańców³¹ zwycięstwo w wyborach jest sukcesem osobistym młodego lidera, ale i także wyzwaniem dla niego

³⁰ http://www.matyjaszczyk.info/wybory_2010_wyniki.html.

³¹ W raporcie *Częstochowa 2025. Strategia rozwoju miasta. Załącznik do Uchwały nr 520/XLV/2009 Rady Miasta Częstochowy z dnia 24 sierpnia 2009 r.*, na stronie 8 stwierdzono: „W ostatnich latach liczba ludności Częstochowy systematycznie maleje. W porównaniu do końca 2002 roku liczba mieszkańców zmniejszyła się w 2008 o 4,1%. Proces demograficznego starzenia się ludności znajduje swoje odzwierciedlenie m.in. w strukturze i liczebności tzw. ekonomicznych grup wieku. Z roku na rok systematycznie zmniejsza się liczba osób w wieku przedprodukcyjnym (do 17 lat) oraz w wieku produkcyjnym (od 18 do 59 lat kobiety i 64 lat mężczyźni), a zwiększa się liczba osób w wieku poprodukcyjnym (60 lat i więcej kobiety oraz 65 lat i więcej mężczyźni). Liczba osób w wieku przedprodukcyjnym w porównaniu do końca 2002 roku zmniejszyła się o 18,4%, stanowiąc w końcu 2008 r. 16% ludności ogółem. Liczba osób

oraz ugrupowania politycznego, z którego był desygnowany. Samodzielne zarządzanie dużym miastem to nie tylko prestiż i splendor, ale możliwość nabycia umiejętności decyzyjnych i przywódczych, sprawdzian predyspozycji. Dla ambitnego, kreatywnego, młodego polityka daje możliwość ugruntowania i pozyskania elektoratu wyborczego pozwalającego na umocnienie jego pozycji lidera politycznego w mieście.

Wpływ partii politycznych na wyłanianie liderów lokalnych determinowany jest przyjmowanymi przez nie kryteriami decydującymi o ostatecznym kształcie wystawianych przez nie list wyborczych czy kandydatów na stanowiska mianowane. Najczęściej stosowanym kryterium jest dyspozycyjność i zobowiązanie się kandydata do propagowania programu politycznego partii, z ramienia której został on desygnowany. W każdej kampanii wyborczej, przeprowadzanej w określonym okręgu/regionie czy też na szczeblu lokalnym, ważnym jest prezentowany wyborcom program polityczny, stanowi on o tożsamości biorących udział w wyborach podmiotów politycznych. Należy podkreślić, iż dla lokalnego elektoratu elementem szczególnie wartościującym biorące udział w wyborach partie czy ugrupowania polityczne są uwzględniane w ich programach postulaty regionalne. Zarówno w przypadku jedno-³², jak i wielomandatowych okręgów wyborczych owe postulaty stanowią istotny element utożsamiania się kandydata z „własnym” środowiskiem lokalnym. Pozycje partii i jej kandydatów umacnia wyartykułowanie: wartości związanych ze wspólnotą lokalną, jej tożsamością, identyfikacją kulturową, poczuciem solidarności oraz wynikającymi z nich uprawnieniami do zatrudniania, opieki medycznej czy ochrony lokalnych symboli bądź zasobów naturalnych³³.

W lokalnej przestrzeni politycznej tożsamość partii artykułuje się poprzez jej:

- wyrazistość programową i ideologiczną wyróżniającą partię lub ugrupowanie polityczne od innych partii i ugrupowań politycznych działających w określonym środowisku lokalnym;
- dokonania partii lub ugrupowania politycznego dla środowiska lokalnego (wyraźnie zaznaczające się w okresie sprawowania władzy lub/i wpływów na władzę lokalną);
- pozycję na rynku politycznym wyrażającą się np. negatywnym stosunkiem części elektoratu do podjętych decyzji lub/i realizacji działań niezgodnych lub/i sprzecznych z interesem tej części elektoratu (wyraźnie wyartykułowane w okresie sprawowania władzy lub/i wpływów na władzę lokalną);

w wieku poprodukcyjnym wzrosła o 6,3%, stanowiąc w końcu 2008 r. 18,3% ludności ogółem. Liczba osób w wieku produkcyjnym zmniejszyła się o 2,6%, stanowiąc w końcu 2008 r. 65,8% ludności ogółem. W 2008 r. na 100 osób w wieku produkcyjnym przypadało 24,3 osoby w wieku przedprodukcyjnym (o 3,4 pkt proc. mniej niż w 2003 r.), 27,8 osób w wieku poprodukcyjnym (o 2,3 pkt proc. więcej niż w 2003 r.).

³² Wybory do Senatu III RP w wyborach 2011 r.

³³ J. Nocoń, *Kryteria wyłaniania lokalnych liderów politycznych*, [w:] *Przywództwo lokalne a kształtowanie demokracji...*, s. 24.

- ocenę dokonaną przez elektorat pracy przedstawicieli desygnowanych przez partię lub ugrupowania polityczne do organów przedstawicielskich i władz samorządowych;
- ocena pracy na rzecz środowiska lokalnego lokalnych liderów partii lub ugrupowania politycznego.

Wymiarami społecznego oddziaływania w partiach lub ugrupowaniach politycznych działających w środowisku lokalnym są między innymi:

- desygnowanie w środowisku lokalnym koncepcji modernizacyjnych oraz ich realizacja;
- społeczna funkcjonalność lub dysfunkcjonalność wdrożonych koncepcji modernizacyjnych dla środowiska lokalnego;
- społeczna ocena pracy partii lub ugrupowania politycznego wyrażająca się wielkością elektoratu podczas wyborów w określonym środowisku lokalnym;
- stałość lub/i zmienność elektoratu podczas wyborów, w których uczestniczą przedstawiciele partii lub ugrupowania politycznego z określonego środowiska lokalnego;
- liczba przedstawicieli w organach przedstawicielskich samorządu terytorialnego z partii lub ugrupowania politycznego;

Dostrzegalnymi elementami tożsamości partii wyborczej przez działające w środowisku lokalnym partie są:

- określanie celów programowych sprzyjających pozyskaniu jak największego elektoratu;
- wyartykułowanie w programach wyborczych interesów tych grup społecznych, które posiadają wpływ na kształtowanie postaw społeczności lokalnej;
- odrzucanie na dalszy plan lub unikanie artykułowania w programach wyborczych koncepcji ideowych i haseł, które dzielą społeczeństwo;
- wprowadzanie na lokalne listy wyborcze osób o uznanym autorytecie w środowisku, niekoniecznie członków partii lub nawet jej współpracowników.

Percypowanymi elementami z partii kadrowej/ kartelowej w partiach działających w środowisku lokalnym są:

- poszukiwanie wroga wewnątrz i na zewnątrz partii, ugrupowania politycznego,
- pośpieszne, często nieprzemyślane „kategoryzowanie” lub „szufladkowanie” kadr z podziałem na „swoich” i „obcych”,
- dobór kadr na zasadzie „lojalności”, a często i „wygody” bezkrytycznie wykonujących polecenia,
- brak wypracowanych metod rekrutacji kadr „Im mętniejsza woda, tym trudniej złapać rybę. W mętnej wodzie łatwiej się schronić”, dobór kadr pod wpływem nacisku grup lobbystycznych, grup interesu lub układów „koleżeńskich”.

Marketing polityczny

Każde ugrupowanie i partia polityczna zabiegające o swoje miejsce na rynku politycznym posiada lub stara się posiadać swoją tożsamość. Nie ma tożsamości politycznej, która nie zawierałaby jakiegoś doktrynalnego rdzenia wywodzącego się z określonej ideologii. Rdzenia, który pozostawałby nietkniętym mimo wszelkich modyfikacji, jakim nieuchronnie ulega owa tożsamość. Może być bardziej lub mniej wyartykułowany. Stopień jego artykulacji determinowany może być aktualnymi potrzebami kampanii wyborczej. W wielu przypadkach można go dostrzec po dokonaniu wnikliwej analizy koncepcji programowej lub praktycznej działalności partii. Siła oddziaływania owego rdzenia tkwi: w tradycji ukształtowanej np. w historycznych uwarunkowaniach, w jakich powstała partia; elektoracie, do którego kieruje partia swój program; postawach partyjnych elit; przyjętym wewnątrzpartyjnym systemie wartości i stylu pracy; dokonującej się między innymi pod wpływem wymiany pokoleniowej modernizacji wewnątrz partii; modernizacji programu wynikającej z konieczności dotarcia do nowych segmentów elektoratu wyborczego itp.

W państwach demokratycznych jednym z elementów sprawczych owych procesów modyfikacyjnych jest chęć pozyskania jak najszerszego elektoratu. W praktyce nakierowane w tym celu działania ugrupowań politycznych, partii i polityków przejawiają się w prześciganiu i demonstrowaniu swojej nieustannej troski o zwykłych ludzi oraz podkreślaniu, że polityczna konkurencja wcale się o nich nie troszczy lub wręcz działa na ich szkodę. W tym swoistym wyścigu o pozyskanie elektoratu tożsamość polityczna ugrupowań, partii i polityków najszybciej ulega modyfikacji wyartykułowanej w deklaracjach programowo-wyborczych. Jerzy Szacki stwierdził, że „[...] całe współczesne życie polityczne bez względu na to, jak uczestnicy definiują samych siebie, na jakie pryncypia się powołują i czy w ogóle mają pryncypia jakiegokolwiek. Przeważnie mówią byle co i byle jak, mając na celu tylko to, aby zostali usłyszani za najlepszych w danym momencie reprezentantów «ludowych» lub «narodowych» interesów”³⁴.

W środowisku lokalnym element pozyskiwania i mobilizowania sąsiadów, współmieszkańców itp., jest bardzo istotnym z punktu widzenia realizacji celów polityka, a także ugrupowania czy partii, którą on reprezentuje. Z drugiej jednak strony jest on trudny do osiągnięcia, bowiem życie codzienne, rodzinne, działalność zarówno polityka zawodowca, jak i amatora jest bardziej wyraziste i zauważalne przez elektorat, wśród którego on żyje i funkcjonuje, a o który zabiega jako o swoją klientelę polityczną. Proces kształtowania się, jak i zmiany tożsamości własnej polityka czy ugrupowania politycznego jest trudniejszy do przeprowadzenia na szczeblu lokalnym niż w przypadku działacza czy partii poli-

³⁴ J. Szacki, *Wstęp*, [do:] *Demokracja w obliczu populizmu*, red. Y. Meny, Y. Surel przy współpracy C. Tame i L. de Sousa, Warszawa 2007, s. 17.

tycznej działających na szczeblu centralnym. Proces ten determinowany jest lokalnymi uwarunkowaniami: ekonomicznymi, społecznymi, kulturowymi, politycznymi, a w wielu przypadkach także układami: personalnymi, towarzysko-koleżeńskimi, wpływami grup lobbystycznych itp. Wprowadzanie zmian do zapisanego w lokalnej świadomości społecznej obrazu indywidualnej tożsamości polityka, jak i partii czy ugrupowania politycznego, może być przez tę społeczność odbierane negatywnie. Wobec polityka pojawiać się mogą zarówno pozytywne oceny np.: „wreszcie zmańdrał”, „mądry, „swój chłop”, „wie jak sprawę załatwić”, „dobrze zrobił, że zerwał z tymi...”, „ma charakter, nie poddał się”, itp., jak i pejoratywne określenia: „farbowany lis”, „cwaniak”, „zawsze potrafi spaść jak kot na cztery łapy”, „chorągiewka na dachu, zawsze ustawia się z wiatrem”, „dobry żeglarz, wie jak złapać wiatr w żagle” itp.

W środowisku, z którego wywodzi się polityk, musi prowadzić on z większą ostrożnością działania marketingowe, stosując zarówno metody perswazji, jak i manipulacji. Dokonywane oceny, przedkładane obietnice czy wypowiedziane słowa przez „swojskiego” polityka silniej zapisują się w pamięci elektoratu od słów wypowiedzianych przez tak zwanych polityków z „centrali”. W oparciu o obserwację chociażby lokalnego życia politycznego w Częstochowie można stwierdzić, iż od polityka wywodzącego się z własnego środowiska wymaga się więcej niż od „obcych” polityków.

Warto zatem postawić pytanie, czy w procesie kształtowania tożsamości politycznej w środowisku lokalnym stosowanie metod manipulacji sprzyja, czy utrudnia politykowi osiągnięcie celów, na przykład w:

- 1) w kampaniach wyborczych: „poprawianie” życiorysów, składanie nieprawdziwych danych, eksponowanie zasług przy równoczesnej marginalizacji lub/i „wyciszaniu” popełnionych błędów, zacieranie śladów działań negatywnie odbieranych przez ogół społeczeństwa, stygmatyzacja przeciwników, zniekształcenie części lub całości informacji, osiąganie „z góry zamierzonych celów, poprzez zastosowanie szczególnych metod przebiegłości, zaskoczenia i przechytrzenia”³⁵ itp.
- 2) oddziaływaniu na media, w tym także media lokalne poprzez: stworzenie fasad i gry pozorów, przerzucenie wysiłku i strat na innych oraz ich „wmanewrowanie” w korzystną dla siebie sytuację, rozmycie odpowiedzialności przy równoczesnym utrzymaniu wiarygodności i atrakcyjności umożliwiającej minimalizację ryzyka porażki, demaskacji, kompromitacji itp.
- 3) tworzeniu i przestrzeganiu przepisów prawnych – zgodnych z interesami jednostkowymi lub lobujących grup społecznych, zaniechanie realizacji wnoszonych podczas kampanii wyborczych obietnic, przeciąganie w czasie realizacji ważnych dla całego środowiska lokalnego przedsięwzięć itp.

³⁵ M. Karwat, *Teoria prowokacji – analiza psychologiczna*, Warszawa 2007, s. 54.

- 4) woluntarystycznej realizacji polityki kadrowej poprzez: rekrutację lub/i wymianę urzędników państwowych, samorządowych różnych szczebli w formie pozakonkursowej lub też tworzenie trudnych procedur, stawianie wymogów zatrudnienia na określone stanowiska zgodnych z posiadanymi predyspozycjami „swojej” kandydatury, promowanie wybranych osób, kierowanie się zasadą „swój” – „obcy”, lojalny, wierny zaangażowany wobec partii lub rządzącego ugrupowania politycznego, dobry urzędnik, ale „obcy”, związany z konkurencyjnym ugrupowaniem politycznym, itp.
- 5) w działalności wewnątrzpartyjnej: łamanie zasad demokracji podczas oceny czy weryfikacji przydatności kandydatów, np. w momencie formowania list wyborczych, usuwanie z partii lub „marginalizowanie” w myśl niestety żywej jeszcze w wielu przypadkach zasady sformułowanej w okresie stalinizmu w listopadzie 1949 r. na III Plenum KC PZPR, że partia ma obowiązek bronić się przed ludźmi niepożądanymi, bowiem jeśli tego nie uczyni, naraża się na deformację swojego życia wewnętrznego, a w konsekwencji na ostrą krytykę ludzi, którzy obdarzyli ją zaufaniem³⁶. Przywołana z „minionej epoki” zasada przyzwalała na dokonywanie „czystek” wewnątrzpartyjnych „w imię jedności ideowej partii”.

Krystian Daniel, pisząc o wpływie manipulacji na jakość demokracji, dostrzega w spadku frekwencji wyborczej istotny wymiar społecznej reakcji na stosowane przez polityków metody manipulacji. Stwierdził, że „Obywatele nie chcą brać udziału w wyborach z wielu powodów, między innymi dlatego, że nie wierzą, że ich głos coś zmieni, nie ufają politykom, nie wierzą w obietnice, albo dlatego, że partie od lat wystawiają te same osoby. Kandydatami często są osoby znane, bez żadnych merytorycznych kompetencji, które dzięki swej popularności mają zachęcić wyborców do głosowania na daną partię”³⁷.

Wskazane przez Daniela przyczyny spadku frekwencji wyborczej są przykładem pogłębiającej się dychotomii pomiędzy modelowymi systemami państwa demokratycznego, w tym wzrostu partycypacji społeczności lokalnych w procesie decyzyjnym, a praktyką stosowanych metod przez polityków w działalności politycznej stwarzających istotne bariery w demokratyzacji życia społecznego.

Jerzy Szacki, pisząc o populizmie, stwierdził: „[...] populizm stanowi rezultat nie tyle manipulowania «ludem» przez takich czy innych politycznych graczy, ile tego, że ów «lud» ma w pewnym momencie ich wszystkich dosyć, i tak jak potrafi, daje znać o swoich nastrojach, potrzebach i aspiracjach, spontanicznie wyłaniając od czasu do czasu własnych przywódców, o których wcześniej nie słyszał żaden ze znanych aktorów i obserwatorów sceny politycznej”³⁸. Czy współczesne zjawisko, o którym mówi J. Szacki, stanowi wyjaśnienie genezy

³⁶ J. Ptasieński, *Obrachunek własny*, Warszawa 1984, s. 185.

³⁷ K. Daniel, *Manipulacje polityczne a jakość demokracji na przykładzie Polski po 1989 r.*, [w:] *Dylematy współczesnej demokracji*, red. S. Wróbel, Toruń 2011, s. 97.

³⁸ J. Szacki, *Wstęp*, [do:] *Demokracja w obliczu populizmu*, s. 18.

tak licznie tworzących się lokalnych komitetów wyborczych? Zjawisko to dostrzegalne jest zwłaszcza podczas kampanii wyborczych do samorządu terytorialnego, wyborach wójtów, burmistrzów czy prezydentów miast. Czyżbyśmy mieli do czynienia z nowym zjawiskiem, jakie rodzi się na fali kryzysu ekonomicznego, czyli, jak to podkreśla J. Szacki, „Wiele wskazuje na to, że w dzisiejszym świecie ostatecznie kończy się optymizm pobudzony na krótko przez «trzecią falę demokracji» i nastaje pora politycznego niepokoju»³⁹. Konflikty społeczne eksplodujące z coraz większą siłą w różnych częściach globu przybierają ponadlokalny charakter, stanowią poważne zagrożenie dla globalnej stabilizacji życia ekonomicznego i politycznego, a tym samym bezpieczeństwa europejskiego i globalnego.

We współczesnej Polsce daje się również dostrzec wzrastającą nieufność i brak wiary w skuteczność działań polityków, partii i ugrupowań politycznych, działających zarówno na szczeblu centralnym, jak i lokalnym. Nieufność ta dostrzegana jest chociażby w statystycznych słupkach po kolejnych wyborach. Największy elektorat stanowią ci, którzy nie biorą udziału w wyborach. Otwartym pozostaje pytanie, czy problem aktywnego uczestniczenia w życiu politycznym podyktowany jest: 1) skutkami społecznymi wprowadzanych procesów modernizacyjnych, 2) kryzysem ekonomicznym, 3) niestabilnością życia codziennego, 4) walką o znalezienie swojego miejsca na coraz trudniejszym rynku pracy, 5) brakiem stabilizacji egzystencjalnej w posttransformacyjnoustrojowym społeczeństwie, 6) natłokiem często sprzecznych ze sobą informacji, 7) brakiem jasnych, czytelnych dla wszystkich segmentów elektoratu wyborczego koncepcji programowo politycznych, 8) stosowaniu najczęściej przez klasę polityczną „piarowskich” postaw, 9) wyczerpania się kapitału społecznego, którym obdarzano niektórych polityków, partie lub/i ugrupowania polityczne. Niezadowolenie, nieufność, rozczarowanie, zagrożenie dla własnej pozycji społecznej powoduje coraz częstszą koncentrację wokół problemów: ja, moja rodzina i jej przyszłość. Słusznym wydaje się stwierdzenie Janusza Czapińskiego, że większość obywateli współczesnego państwa polskiego „traktuje gry polityczne jak darmowy spektakl, z którego w każdej chwili można wyjść, wyłączając telewizor. Polacy dobrze wiedzą, że nic nie wynika z kłótni polityków i tego, co zapowiadają”⁴⁰.

Rywalizacja polityczna w samorządowych kampaniach wyborczych przebiega inaczej niż w wyborach parlamentarnych. W wyborach samorządowych wyborcy znacznie częściej odwołują się do konkretnej osoby, którą znają i która posiada autorytet w środowisku. Mniejszą wagę przykładają do faktu przynależności partyjnej. W dużych miastach walka w wyborach parlamentarnych jest bardziej nasiloną, a zgodnie z nakazami marketingu politycznego tożsamość poszczególnych ugrupowań politycznych jest bardziej wyrazista, wskazując na

³⁹ Ibidem, s. 23.

⁴⁰ *Nasze szczęście potrwa tylko 10 lat. Rozmowa z prof. Januszem Czapińskim psychologiem społecznym*, „Angora” nr 34 (23 VIII 2009), s. 22.

różnice pomiędzy partiami, uwypukla punkty niezgody. W rywalizacji partie polityczne nie chcą w łatwy sposób oddać pola swoim przeciwnikom. Partiom zależy na mobilizacji poprzez kampanie własnego elektoratu i lansowaniu swoich lokalnych liderów. Stawką niekonięcznie jest zwycięstwo wyborcze kandydata, ale wskazanie elektoratowi na duże zaplecze polityczne, jakim dysponuje partia w środowisku lokalnym. Poprzez liczbę uzyskanych głosów przez kandydata weryfikuje się jego popularność wśród elektoratu, co może być przydatne w tworzeniu list wyborczych w kolejnych wyborach. W przypadku wyborów samorządowych aktywny udział w nich partii podyktowany jest stawką, jaką jest w przypadku zwycięstwa wpływ na lokalne procesy decyzyjne.

W wyborach samorządowych w Częstochowie w sumie liczba mandatów uzyskiwanych przez najważniejsze działające na terenie miasta ugrupowania polityczne stanowiła większość w stosunku do lokalnych komitetów wyborczych na czele z Ligą Miejską. Można stwierdzić, że o sukcesie wyborczym decydowały możliwości organizacyjne i środki, jakimi dysponowały partie. W tym przypadku potwierdza się również teza, że o sile partii działającej w środowisku lokalnym decyduje wielkość stałego własnego elektoratu, struktura organizacyjna w mieście, mobilność wolontariuszy, autorytet liderów partyjnych i autorytet partii. Mobilność organizacyjna partii podczas kampanii wyborczej ułatwia penetrację elektoratu. Można stwierdzić, iż na terenie miasta (środowiska lokalnego) odzwierciedla się partyjna rzeczywistość i realizacja celów programowych.

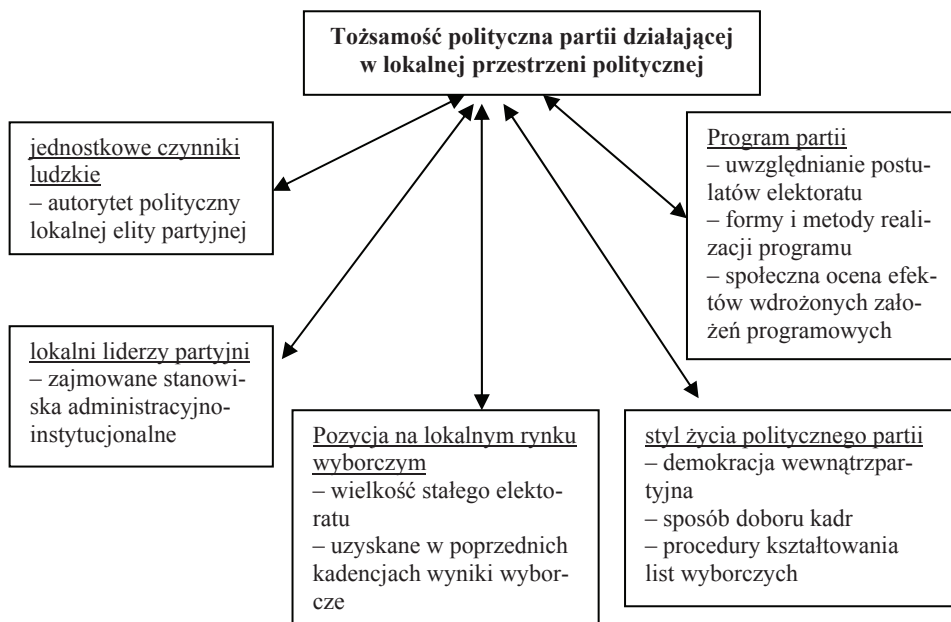
Zakończenie

Mówiąc o tożsamości politycznej partii działających w lokalnej przestrzeni politycznej, nie sposób nie zwrócić uwagi na współzależność pomiędzy realizowanymi celami a siłą jej oddziaływania w określonej przestrzeni politycznej. Na siłę oddziaływania wpływa wiele czynników. Pomijając czynniki obiektywne, bo one oddziałują w jednakowym lub zbliżonym stopniu na każdą partię działającą w określonej przestrzeni, trzeba stwierdzić, iż tożsamość polityczna stanowi silny element budowania autorytetu partii i pozycji na lokalnym rynku politycznym. Tożsamość polityczna nie jest stałą, jej modernizacja zależy od: 1) politycznych uwarunkowań globalnych, krajowych, regionalnych i lokalnych, 2) uwarunkowań społecznych, np.: problem bezrobocia, działalność służby zdrowia, oświata, problemy wychowawcze młodzieży, problem ludzi wykluczonych itp., 3) uwarunkowań kulturowych, takich jak stosunek partii do religii, kościoła, tradycji, polityki historycznej, itp., 4) przyjętego przez partię systemu wartości, 5) hołdowania określonym stereotypom politycznym, 6) stylu życia politycznego, 7) autorytetu politycznego partii w środowisku lokalnym, 8) autorytetu lokalnej elity politycznej, 9) wewnątrzpartyjnej wymiany pokoleniowej członków i aktywu (młodzieżówka partyjna), 10) wielkości stałego elektoratu

wyborczego, 11) chęci lub/i potrzeby pozyskania kolejnych segmentów lokalnego rynku politycznego. Przebieg procesu modernizacji determinowany jest potrzebami rynku wyborczego i aktualną pozycją partii na tym rynku.

Zasadnicza różnica w działalności partii na rynku lokalnym (głównie miejskim) od ogólnopolskiej jej działalności charakteryzuje się: 1) mniejszą anonimowością działań podejmowanych przez partię na lokalnym rynku, 2) większą kontrolą społeczną stylu życia politycznego, 3) wnikliwymi i bardziej wszechstronnymi ocenami pracy lokalnych elit partyjnych oraz desygnowanych przedstawicieli na stanowiska administracyjno-instytucjonalne, 4) partycypacją lokalnego elektoratu i członków partii w tworzeniu programów (w tym programów wyborczych), 5) większymi możliwościami rozliczenia przez elektorat lokalny podejmowanych zobowiązań wyborczych, 6) szerszym zastosowaniem w lokalnej komunikacji politycznej metod perswazji od metod manipulacji, 7) dłuższymi procesami modernizacyjnymi tożsamości politycznej determinowanymi np. stereotypizacją wizerunku partii na lokalnym rynku wyborczym, 8) mniejszą dostępnością i mniejszym zasięgu oddziaływania lokalnych mas mediów, co powoduje zwiększenie udziału w kampaniach politycznych wolontariuszy i lokalnych struktur partyjnych, 9) silniejszym wpływem społeczności lokalnej na proces socjalizacji aktywu i elit partyjnych.

Schemat

Źródło: opracowanie własne

Zaprezentowany na schemacie graficzny model „wizerunku”, czyli tożsamości politycznej partii działającej w środowisku lokalnym, uwzględnia środowiska miejskie, w których przestrzeń polityczna jest większa niż na terenie małej miejscowości lub gminy, a życie polityczne jest bardziej dynamiczne. Każda partia polityczna to przecież określona grupa ludzi, posiadająca określone postawy. W środowisku lokalnym ludzie ci stanowią część tego środowiska. Proces socjalizacji społecznej i politycznej jest determinowany lokalnymi uwarunkowaniami i w wielu przypadkach jednostkowych posiada zbliżony do siebie charakter. Społeczność postrzega partię przez pryzmat autorytetu politycznego lokalnej elity partyjnej, pracę lokalnych liderów partyjnych na zajmowanych stanowiskach administracyjno-instytucjonalnych. O pozycji na lokalnym rynku wyborczym decyduje także: partycypacja elektoratu w kształtowaniu programu, formy i metody jego realizacji, czyli skuteczność podejmowanych działań, ale i także społeczna ocena efektów wdrożonych już założeń programowych. Poszczególne elementy tożsamości politycznej partii decydują o miejscu tej partii na lokalnym rynku politycznym/wyborczym.

Streszczenie

Tożsamość polityczna partii/ugrupowania politycznego w lokalnej przestrzeni politycznej

Tożsamość polityczna partii działającej w środowisku lokalnym uwzględnia środowiska miejskie, w których przestrzeń polityczna jest większa niż na terenie małej miejscowości lub gminy, a życie polityczne jest bardziej dynamiczne. Każda partia polityczna to określona grupa ludzi posiadająca określone postawy. W środowisku lokalnym ludzie ci stanowią część tego środowiska. Proces socjalizacji społecznej i politycznej jest determinowany lokalnymi uwarunkowaniami i w wielu przypadkach jednostkowych posiada zbliżony do siebie charakter. Społeczność postrzega partię przez pryzmat autorytetu politycznego lokalnej elity partyjnej, pracę lokalnych liderów partyjnych na zajmowanych stanowiskach administracyjno-instytucjonalnych. O pozycji na lokalnym rynku wyborczym decyduje także: partycypacja elektoratu w kształtowaniu programu, formy i metody jego realizacji, czyli skuteczność podejmowanych działań, ale i także społeczna ocena efektów wdrożonych już założeń programowych. Poszczególne elementy tożsamości politycznej partii decydują o miejscu tej partii na lokalnym rynku politycznym (wyborczym).

Zasadnicza różnica w działalności partii na rynku lokalnym (głównie miejskim) od ogólnopolskiej jej działalności charakteryzuje się: 1) mniejszą anonimowością działań podejmowanych przez partię na lokalnym rynku, 2) większą kontrolą społeczną stylu życia politycznego, 3) wnikliwymi i bardziej wszechstronnymi ocenami pracy lokalnych elit partyjnych oraz desygnowanych przedstawicieli na stanowiska administracyjno-instytucjonalne, 4) partycypacją lokalnego elektoratu i członków partii w tworzeniu programów (w tym programów wyborczych), 5) większymi możliwościami rozliczenia przez elektorat lokalny podejmowanych zobowiązań wyborczych, 6) szerszym zastosowaniem w lokalnej komunikacji politycznej metod perswazji niż metod manipulacji, 7) dłuższymi procesami modernizacyjnymi tożsamości politycznej determinowanymi np. stereotypizacją wizerunku partii na lokalnym rynku wyborczym, 8) mniejszą dostępnością i mniejszym zasięgiem oddziaływania lokalnych mas mediów, co powoduje zwiększenie udziału w kam-

paniach politycznych wolontariuszy i lokalnych struktur partyjnych, 9) silniejszym wpływem społeczności lokalnej na proces socjalizacji aktywu i elit partyjnych.

Summary

The identity of the political party/political group in the local political space

The political identity of the parties running in the local environment includes urban environment in which political space is larger than in the small town or community and political life is more dynamic. Each political party is a certain group of people having a certain attitude. In the local environment, these people are part of that environment. The process of social and political socialization is determined by local conditions and, in many cases, the individual has close to each character. Community sees the party through the prism of the political authority of local elites of the party, the work of local party leaders to occupy administrative-institutional positions. The position of the local electoral market is also determined by the participation of the electorate in shaping the program, forms and methods of its implementation, the effectiveness of actions but also the social assessment of the effects of already implemented program guidelines. The individual elements of the political identity of the party decide to place the party on the local political/electoral market.

The main difference between the activities of the party on the local market / mostly urban / and its operations nationwide is based: 1) less anonymity actions taken by the party in the local market, 2) greater social control of political life-style, 3) a more comprehensive and insightful assessments of the work of local political elites and the designated representatives of the administrative-institutional positions, 4) a participation of the local electorate, and party members in developing programs (including electoral programs), 5) better ability to settle undertaken electoral commitments by the local electorate, 6) greater use of local methods of persuasion, political communication from the methods of manipulation, 7) the longer modernization processes of the political identity determined by the stereotyping image of the party in the local electoral market, 8) less availability and lower range of influence of local mass media, thus increasing the participation of volunteers in political campaigns and local party structures, 9) a stronger impact of local community on the process of socialization of the asset and party elites.